

Koronavirüs Pandemi Döneminde Sağlık Alanında Öğrenim Gören Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinde Koronavirüs Kaygısı

Coronavirus Anxiety in Vocational School Students Studying in the Field of Health During the Coronavirus Pandemic Period

Elif OKUR¹ A,B,C,D,E,F,G^{ORCID}, Aysun YAĞCI ŞENTÜRK¹ A,B,C,D,E,F,G^{ORCID}

¹Trabzon Üniversitesi, Tonya Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Trabzon, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada, sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin koronavirüs kaygısı, umutsuzluk düzeyleri ve mesleki kaygı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma Trabzon'da bir meslek yüksekokulunda sağlık alanında öğrenim gören 286 öğrenci ile yürütülmüştür. Çalışmanın verileri anket formu, Koronavirüs Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışmada, katılımcıların %8'i koronavirüs hastalığına yakalandığını ifade ederken, %62.9'u yakınlarının bu hastalığa yakalandığını belirtti. Öğrencilerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği puan ortalaması 1.38±2.58 olarak Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı 6.89±5.09 olarak hesaplandı. Koronavirüs kaygı toplam puan ortalamasının; program türü, Beck Umutsuzluk Ölçeği puanı, koronavirüse yakalanma ve sigara kullanma durumu ile ilişkili olduğu belirlendi (p<0.05).

Sonuç: Bu çalışmada koronavirüs kaygısının düşük ve umutsuzluk düzeyinin hafif olduğu görüldü. Ancak öğrencilerin %30'undan fazlası orta ve yoğun düzeyde umutsuzluk yaşamakta idi. Umutsuzluğu yüksek olanlarda koronavirüs kaygısı daha yüksekti. Pandemi sürecinde öğrencilerin, koronavirüs kaygısı ve umutsuzluk düzeylerinin daha da ciddi boyutlara ulaşmaması için, psikolojik destek uygulamaları hayata geçirilmeli, işsizliğin psikolojik etkilerini azaltacak bir eğitim ve istihdam süreci oluşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Anksiyete, Koronavirüs, Öğrenciler, Umutsuzluk.

ABSTRACT

Objective: In this study, it was aimed to determine the coronavirus anxiety, hopelessness levels and occupational anxiety levels of students studying in the field of health.

Methods: The research was conducted with 286 students studying in the field of health in a vocational school in Trabzon. The data of the study were evaluated with the questionnaire form, the Coronavirus Anxiety Scale and the Beck Hopelessness Scale.

Results: In the study, while 8% of the participants stated that they had Coronavirus disease, 62.9% of them stated that their relatives got this disease. The mean score of the students on the Coronavirus Anxiety Scale was 1.38 ± 2.58, and the total score of the Beck Hopelessness Scale was 6.89 ± 5.09. It was determined that the mean total score of Coronavirus anxiety was related to the program type, Beck Hopelessness Scale score, getting Coronavirus and smoking (p < 0.05).

Conclusion: In this study, it was observed that the coronavirus anxiety was low and the level of hopelessness was mild. However, more than 30% of the students were experiencing moderate and intense despair. Those with high hopelessness were more concerned about coronavirus. In order to prevent the coronavirus anxiety and hopelessness levels of students from reaching even more serious levels during the pandemic process, psychological support practices should be implemented and an education and employment process that will reduce the psychological effects of unemployment should be established.

Key words: Anxiety, Coronavirus, Students, Hopelessness.

Sorumlu Yazar: Elif OKUR

Trabzon Üniversitesi, Tonya Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Trabzon, Türkiye

elifokur@trabzon.edu.tr

Geliş Tarihi: 03.08.2021 – Kabul Tarihi: 02.06.2022

Yazar Katkıları: A) Fikir/Kavram, B) Tasarım, C) Veri Toplama ve/veya İşleme, D) Analiz ve/veya Yorum, E) Literatür Taraması, F) Makale Yazımı, G) Eleştirel İnceleme

1. GİRİŞ

Koronavirüs, Çin ve dünyada birçok ülkeye çok hızlı bir şekilde yayılarak akut bulaşıcı bir salgına dönüşmüştür (1). Salgın, viral enfeksiyon nedeniyle ölüm riskini artırmakla beraber, insanlarda dayanılması zor psikolojik bir baskıya yol açmıştır (2,3). Kısa süre içerisinde ülkemize de ulaşan bu salgın ve pandemi nedeniyle gündelik yaşamda pek çok kısıtlamayı da beraberinde getirmiştir (4). Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görülmesinin ardından öncelikli olarak sağlık ve güvenlik tedbirleri alınmış olup, tüm okullarda ve üniversitelerde eğitime ara verilmiştir (5).

Üniversite kampüs yaşamı ve öğrenimi, öğrencilerin psikolojik gelişiminde kritik bir role sahiptir ve sosyal izolasyon ile ilgili konuların üniversite öğrencileri üzerinde psikolojik etkisi olduğu varsayılmıştır (6). Koronavirüsten korunmak amacıyla sürekli evde kalma durumu neticesinde sosyal ilişkilerin azalması bireylerde korku, depresyon, yeterli ve verimli sağlık hizmeti alamama endişesi, anksiyete, uyku problemleri gibi psikolojik sorunları beraberinde getirmektedir (7). Koronavirüs salgını sürecinde 253 kişi üzerinde yapılan bir çalışmada bireylerde %7 oranında stres belirtileri olduğu gözlenmiştir (8). Pandemi, doğası gereği yaygın endişe, korku ve kaygıya neden olmuştur (9). Bu salgın sürecinde özellikle sağlık çalışanları gibi yüksek risk grubunda olan bireyler, artan vaka ve ölüm sayıları karşısında, kendilerinin de hasta olma ve/veya ölme ihtimalini düşünerek kaygı duygusunu en üst seviyede yaşamışlardır (10,11). Bunun yanı sıra son yıllarda sağlık çalışanlarının mezun olduğu okullarda öğrenci kontenjanlarının artışı ve mezun sayılarına rağmen istihdamın yeterli olmaması, mezunlar arasında rekabeti ve işsizliği beraberinde getirmektedir. Mezun olanların iş bulma kaygısı umutsuzluğa, umutsuzluk ise kaygı, depresyon gibi psikiyatrik bozukluklara yol açmaktadır (12). Dolayısıyla pandemi döneminde artan endişe ve kaygı duygusu, öğrencilerde daha önce saptanan kaygı düzeyini olumsuz yönde etkileyebilir (9-12).

Yayılmının önlenmesi için günümüzde çoğu ülke yönetimi ve sağlık kuruluşları tarafından sıkı tedbirlerin uygulandığı koronavirüs pandemisinin, psikososyal etkilerinin sürmesi beklenmektedir. Virüsün yayılım hızını yavaşlatmak amacıyla uygulanan karantina önlemlerinin getirdiği sosyal izolasyonun; kendi tarihleri boyunca böyle bir uygulamayla neredeyse hiç karşılaşmamış olan üniversite öğrencilerinin psikolojisi üzerindeki eşzamanlı etkileri ile ilgili araştırmalar kısıtlıdır. Pandemi sürecinin geleceğin meslek adayları olan sağlık çalışanları üzerindeki psikolojik etkileri yadsınamaz ve bu araştırma için önemli bir boşluktur.

Bu nedenle araştırma, sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerin koronavirüs kaygısını, umutsuzluk düzeyini ve mesleki kaygı düzeylerini belirleyerek, bunlarla ilişkili faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırmanın Türü, Evreni ve Örnekleme

Tanımlayıcı ve kesitsel tipte yapılan bu araştırmanın evrenini, Şubat 2021- Nisan 2021 tarihleri arasında Trabzon Üniversitesi Tonya Meslek Yüksekokulu ilk ve acil yardım, fizyoterapi, yaşlı bakım ve evde bakım programlarında halen uzaktan eğitime devam eden 350 öğrenci oluşturdu. Araştırmanın örneklem seçiminde evrenin tamamına ulaşılması hedeflendi ancak araştırma kriterlerine uyan 286 öğrenci örnekleme oluşturdu. Gönüllü olarak çalışmaya

katılmayı kabul etmeyen 64 birey ise çalışmanın dışında tutuldu. Meslek yüksekokulunda sağlık alanında öğrenim gören, sözel iletişim kurulabilen, görme ve işitme kaybı olmayan ve araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler araştırmaya dahil edildi.

Veri Toplama Araçları

Anket Formu

Araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak oluşturulan, araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik verileri, öğrenim gördüğü program türü, sigara kullanma, gelir durumu ve koronavirüse yakalanma durumu, kontenjan artışı endişesi, bölüm memnuniyeti ve iş bulamama kaygılarının sorgulandığı 18 soruluk bir anket formu katılımcılara uygulandı. Bunun yanı sıra katılımcıların koronavirüs kaygı düzeyini belirlemek için Koronavirüs Kaygı Ölçeği ve umutsuzluk düzeyini ölçmek için Beck Umutsuzluk Ölçeği ile veriler elde edildi.

Koronavirüs Kaygı Ölçeği

Koronavirüs pandemisi sürecinde toplumsal bir kriz boyutuna ulaşan hastalığın, bireylerde oluşturduğu psikolojik tepkilerle bağlantılı olarak gözlenebilecek olası işlev bozucu anksiyete vakalarını ve anksiyete semptomlarının şiddetini hızlı ve güvenilir şekilde tanımlamaya yöneliktir. Lee (2020) tarafından beşli likert tipinde geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçeğin toplam puanının ≥ 9 , olması koronavirüs ile ilişkili işlevsiz kaygıyı göstermektedir (13). Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Akkuzu ve ark. tarafından (2020) yapılmıştır (14).

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Bireylerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçmek amacıyla Beck ve ark. tarafından (15), geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Seber ve ark. (1993) tarafından yapılmıştır (16). Beck Umutsuzluk Ölçeği, 20 maddeden oluşmuş olup, bireyden kendisi için uygun gelen ifadeleri “evet”, uygun olmayanları ise “hayır” olarak işaretlemesi istenir. Ölçekten alınan puan 0-20 arasındadır. Alınan puanlar yüksek olduğunda bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğu varsayılır (15).

Verilerin Toplanması

Veriler toplanmadan önce öğrencilerden onam alındı. Daha sonra anket formu, Koronavirüs Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği, araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere kolay ulaşılabilirlik göz önünde bulundurularak Google Formlarda oluşturulan online anket yöntemiyle uygulandı. Anketlerin cevaplanma süresi yaklaşık 10-15 dakika olarak öngörüldü.

İstatistiksel Analizi

Veriler istatistiksel olarak IBM SPSS (International Business Machines Statistical Package for Social Sciences) 23.0 ile analiz edildi. Katılımcıların tanımlayıcı istatistikleri belirtilirken, kategorik değişkenler için yüzde ve frekans; sürekli değişkenler için ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler verildi. Kolmogorov-Simironov testine göre normal dağılım reddedildiği için ikili grup kıyaslamalarında Mann Whitney U testi, çoklu grup karşılaştırmalarında ise Kruskal Wallis H testi ve Spearman korelasyon analizi kullanıldı.

Çoklu grup karşılaştırmalarında anlamlı farkın elde edilmesi durumunda, gruplar arasındaki farkları ortaya koymak amacıyla post-hoc testleri uygulandı. Elde edilen post-hoc test sonuçlarının karşılaştırılmasında medyan değerlerin eşitliği durumunda sıra ortalamaları dikkate alındı. Kategorize edilmiş veriler arasındaki ilişkinin saptanmasındaki-kare testi kullanıldı. Tüm analizler %95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirildi.

3. BULGULAR

Çalışmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de gösterildi. Yaş ortalaması 19.73 ± 1.37 olan katılımcıların çoğunu kadın öğrenciler oluşturdu. Birinci sınıfta öğrenim gören katılımcı sayısı daha yüksek ($n=180$) bulundu. Öğrencilerin çoğu sigara kullanmadığını ($n=230$) ve koronavirüse yakalanmadığını ($n=231$) beyan etti. Katılımcıların çoğunun ($n=198$) kontenjan artışı nedeniyle endişe taşıdığı, buna karşın bölüm tercihinden memnun olduğu ($n=202$) gözlemlendi (Tablo 1).

Tablo 2’de öğrencilerin Beck Umutsuzluk Ölçeği’ne göre umutsuzluk düzeyleri ve toplam puan ortalamalarının dağılımı görülmektedir. Buna göre umutsuzluk düzeyi öğrencilerin %36.7’sinde hafifken, %20.3’ünde orta düzeyde ve %11.9’unda yoğundur. Umutsuzluk düzeyi normal olarak belirlenen öğrenci oranı ise %31.1’dir. Ortalama Beck Umutsuzluk Ölçeği puanı 6.89 ± 5.09 ile hafif düzeyde umutsuzluğa işaret etmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği puan ortalaması 1.38 ± 2.58 (minimum:0 maksimum:20)’dir.

Tablo 3’e göre Koronavirüs Kaygı Ölçeği toplam puanı program türüne göre değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı bir fark ortaya çıktı. Yapılan post-hoc analizinde yaşlı bakım ile ilk ve acil yardım programı arasında yaşlı bakım programı öğrencilerinde kaygı düzeyinin daha yüksek olduğu saptandı ($p=0.002$). Fizyoterapi ile ilk ve acil yardım programı arasında yapılan incelemede fizyoterapi programı öğrencilerinin koronavirüs kaygısının ilk ve acil yardım programı öğrencilerinden anlamlı derecede daha yüksek olduğu görüldü ($p=0.012$).

Koronavirüs Kaygı Ölçeği ile koronavirüse yakalanma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulundu. Buna göre koronavirüs geçirip geçirmediğine emin olmayanların koronavirüs kaygı düzeyi koronavirüs geçirmemiş olanlardan fazlaydı ($p=0.012$). Ayrıca sigara kullanmayanlarda koronavirüs kaygı düzeyi daha yüksek ($p=0.016$) bulundu.

Beck Umutsuzluk ölçeği toplam puanına göre hafif düzeyde umutsuz olan bireylerin Koronavirüs Kaygı Ölçeği toplam puanı daha yüksek bulundu. Gruplar arasındaki farklılığı ortaya koymak için yapılan post-hoc analizlerine göre hafif umutsuzluk düzeyine sahip öğrencilerin normal düzeyde umutsuzluğa sahip olanlara oranla daha fazla koronavirüs kaygısı yaşadığı belirlendi ($p=0.021$). Hafif ve orta düzeyde umutsuz olan öğrenciler arasında ise orta düzeyde umutsuz olanların daha yüksek koronavirüs kaygısı taşıdığı saptandı ($p=0.033$). Benzeri şekilde yüksek düzeyde umutsuz olan öğrencilerin, hafif düzeyde umutsuz olanlardan daha çok koronavirüs kaygısı taşıdığı ortaya kondu ($p=0.008$). Ayrıca tabloda Koronavirüs Kaygı Ölçeği puanlarının ortancası ile minimum ve maksimum değerleri verildi. Katılımcıların cinsiyet, okuduğu sınıf, gelir düzeyi, yakınlarının koronavirüse yakalanma durumu, mezun olunca iş bulamama kaygısı açısından Koronavirüs Kaygı Ölçeği puanları arasında fark saptanmadı ($p > 0.05$) (Tablo 3). Katılımcıların tanıtıcı özelliklerine göre Beck Umutsuzluk Ölçeği’nden aldıkları puanların dağılımı Tablo 4’te yer aldı. Buna göre cinsiyet, kontenjan

artışı, mezun olunca iş bulamama kaygısı ve bölüm memnuniyeti açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardı.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

Özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	223	78.0
Erkek	63	22.0
Program		
Yaşlı Bakım	85	29.7
Evde Bakım	38	13.3
İlk ve Acil Yardım	78	27.3
Fizyoterapi	85	29.7
Sınıf		
1.sınıf	180	62.9
2.sınıf	106	37.1
Sigara Kullanma		
Evet	56	19.6
Hayır	230	80.4
Gelir		
0-1500	59	20.6
1501-3000	122	42.7
3001-5000	105	36.7
<5000	0	0.0
Koronavirüse yakalandınız mı?		
Evet	23	8.0
Hayır	231	80.8
Bilmiyorum	32	11.2
Yakınlarınız koronavirüse yakalandı mı?		
Evet	180	62.9
Hayır	106	37.1
Kontenjan artışı sizi endişelendiriyor mu?		
Evet	198	69.2
Hayır	88	30.8
Tekrar tercih yapacak olsanız aynı bölümü seçer miydiniz?		
Evet	181	63.3
Hayır	105	36.7
Bölüm seçiminizden memnun musunuz?		
Evet	202	70.6
Hayır	84	29.4
Mezun olunca iş bulamama kaygınız var mı?		
Kaygılı değilim	9	3.1
Biraz kaygılıyım	74	25.9
Kaygılıyım	103	36.0
Çok kaygılıyım	96	33.6
Bilmiyorum	4	1.4

Tablo 2. Katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği Umutsuzluk Düzeyleri, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Koronavirüs Kaygı Ölçeği Toplam Puan Ortalamalarının Dağılımı (n=286)

Umutsuzluk Düzeyi	n	%
Normal (0-3 arası)	89	31.1
Hafif düzeyde umutsuzluk (4-8 puan arası)	105	36.7
Orta düzeyde umutsuzluk (9-14 puan arası)	58	20.3
Yoğun düzeyde umutsuzluk (15 puan ve üzeri)	34	11.9
Beck Umutsuzluk Ölçeği Toplam Puanı	Min-Max	X±SS
	0-19	6.89±5.09
Koronavirüs Kaygı Ölçeği Toplam Puanı	0-20	1.38±2.58

Tablo 3. Katılımcıların Tanıtıcı Özellikleri Açısından Koronavirüs Kaygı Ölçeği Puan Ortancaları ve Fark Testi Sonuçları

Özellikler	Medyan (Min-Maks)	KW / U	p	Post-hoc testi- Sıra ort.
Cinsiyet				
Kadın	0 (0-20)	6158.0	0.095*	
Erkek	0 (0-18)			
Program Türü				
Yaşlı bakım ^a	1.0 (0-18)	10.806	0.013**	p ^{a-b} = 0.188
Evde bakım ^b	0 (0-6)			p^{a-c} = 0.002
İlk ve acil yardım ^c	0 (0-10)			p ^{a-d} = 0.532
Fizyoterapi ^d	0 (0-20)			p ^{b-c} = 0.163 p ^{b-d} = 0.434 p^{c-d} = 0.012 (73.60-89.71)
Sınıf				
1. sınıf	0 (0-10)	9077.0	0.445*	
2. sınıf	0 (0-20)			
Gelir				
0-1500 tl	0 (0-7)	3.764	0.152**	
1500-3000 tl	0 (0-20)			
3000-5000 tl	0 (0-18)			
Sigara kullanma durumu				
Evet	0 (0-5)	5239.0	0.016*	122.05
Hayır	0 (0-20)			148.72
Koronavirüse yakalandınız mı?				
Evet ^a	0 (0-7)	6.237	0.044**	p ^{a-b} = 0.625
Hayır ^b	0 (0-20)			p ^{a-c} = 0.246
Emin değilim ^c	1 (0-18)			p^{b-c} = 0.012
Yakınlarınız koronavirüse yakalandı mı?				
Evet	0 (0-20)	8092.0	0.284	
Hayır	0 (0-11)			
Beck Umutsuzluk Ölçeği				
Normal ^a	0 (0-7)			p^{a-b} = 0.021 (88.59-105.05)
Hafif düzeyde umutsuzluk ^b	0 (0-20)			p^{a-c} = 0.033 (68.75-82.05)
Orta düzeyde umutsuzluk ^c	0 (0-11)	9.657	0.022**	p^{a-d} = 0.008 (57.42-73.99)
Yüksek düzeyde umutsuzluk ^d	0.5 (0-18)			p ^{b-c} = 0.844 p ^{b-d} = 0.209 p ^{c-d} = 0.363
Mezun olunca iş bulamama kaygınız var mı?				
Kaygılı değilim ^a	0 (0-20)	3.944	0.414**	p^{a-b} = 0.196
Biraz kaygılıyım ^b	0 (0-10)			p^{a-c} = 0.003 (25.67-59.19)
Kaygılıyım ^c	0 (0-11)			p^{a-d} = 0.000 (16.94-56.38)
Çok kaygılıyım ^d	0 (0-18)			p ^{a-e} = 0.420
Bilmiyorum ^e	0 (0-0)			p ^{b-c} = 0.000 (68.69-103.59) p ^{b-d} = 0.000 (58.37-106.41) p ^{b-e} = 0.710 p ^{c-d} = 0.200 p ^{c-e} = 0.598 p ^{d-e} = 0.845

p < 0.05 U: Mann Whitney U* **KW:** Kruskal Wallis** **sıra ort.:** Sıra ortalaması **Min.:** Minimum **Maks.:** Maksimum

Tablo 4. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerine Göre Beck Umutsuzluk Ölçeği Puan Ortancaları ve Fark Testi Sonuçları

Özellikler	Medyan	KW / U	p
Cinsiyet			
Kadın	5(0-19)	5796.5	0.034*
Erkek	8(0-17)		
Sınıf			
1.sınıf	5.5(0-18)	8992.5	0.417*
2. sınıf	6(0-19)		
Gelir (TL)			
0-1500	7(1-19)	2.730	0.255**
1500-3000	6(0-19)		
3000-5000	5(0-17)		
Program Türü			
Yaşlı bakım	5(0-18)	3.753	0.289**
Evde bakım	6(1-18)		
İlk ve acil yardım	5(0-19)		
Fizyoterapi	7(0-19)		
Sigara kullanma durumu			
Evet	6(0-19)	6016.0	0.444*
Hayır	6(0-19)		
Koronavirüse yakalandınız mı?			
Evet	5(0-18)	1.152	0.562**
Hayır	6(0-19)		
Emin değilim	7.5(0-19)		
Yakınlarınız koronavirüse yakalandı mı?			
Evet	5(0-19)	9013.0	0.434*
Hayır	6(0-19)		
Kontenjan artışı sizi endişelendiriyor mu?			
Evet	6(0-19)	6862.0	0.004*
Hayır	4(0-19)		
Tekrar tercih yapsanız aynı bölümü seçer miydiniz?			
Evet	5(0-19)	7277.0	0.001*
Hayır	7(0-19)		
Bölüm seçiminizden memnun musunuz?			
Evet	5(0-19)	6909.5	0.013*
Hayır	7(0-19)		
Mezun olunca iş bulamama kaygınız var mı?			
Kaygılı değilim ^a	2(1-5)	50.339	0.000**
Biraz kaygılıyım ^b	3.5(0-17)		p ^{a-b} =0.196
Kaygılıyım ^c	6(0-19)		p^{a-c} =0.003
Çok kaygılıyım ^d	9(1-19)		p^{a-d} =0.000
Bilmiyorum ^e	9(2-14)		p ^{a-e} =0.420
			p ^{b-c} =0.000(68.69-103.59)
			p ^{b-d} =0.000(58.37-106.41)
			p ^{b-e} =0.710
			p ^{c-d} =0.200
			p ^{c-e} =0.598
			p ^{d-e} =0.845

U: Mann Whitney U*, KW: Kruskal Wallis**, p<0.05

Beck Umutsuzluk Ölçeği'ne göre erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeyi kadınlardan anlamlı derecede daha yüksekti ($p=0.034$). Kontenjan artışından endişe duyan, tekrar tercih yapma imkânı olsa aynı bölümü seçmeyeceğini bildiren ve bölüm seçiminden memnun olmayan öğrencilerin Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları anlamlı derecede yüksek olarak elde edildi (sırasıyla $p=0.004$; $p=0.001$; $p=0.013$). Tablo 4'e göre "Mezun olduğunuzda iş bulamama kaygınız var mı?" sorusuna "Çok kaygılıyım" yanıtını veren öğrencilerin Beck Umutsuzluk Ölçeği puanı daha yüksekti. Post hoc analizi ile bakılan gruplar arası ikili karşılaştırmalarda kaygılı olmayan öğrencilere göre kaygılı ve çok kaygılı olduğunu bildiren öğrencilerin umutsuzluk puanı anlamlı derecede yüksek bulundu (sırasıyla $p=0.003$; $p=0.000$) (Tablo 4).

Bunların yanı sıra sınıf, gelir düzeyi, program türü, sigara kullanımı, koronavirüse yakalanma durumu ile Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları arasında gruplar arası anlamlı bir farklılığa rastlanmadı ($p>0.05$) (Tablo 4).

Yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda Koronavirüs Kaygı Ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanları arasında zayıf bir ilişkiye rastlandı ($p=0.001$; $r=0.195$) (Tablo 5).

Tablo 5. Koronavirüs Kaygı Ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki İlişki

	Beck umutsuzluk ölçeği toplam puanı
Koronavirüs Kaygı Ölçeği toplam puanı	$r=0.195^{**}$ $p=0.001^{**}$

**Spearman Korelasyon testi $p<0,01$

4. TARTIŞMA

Pandeminin başladığı ilk günlerden itibaren medyada çıkan ağır hasta ve ölüm sayılarındaki artış ile ilgili yapılan haberlerin insanlarda ciddi seviyede endişe, korku, güvensizlik ve belirsizlik nedeniyle kaygıyı artırdığı gözlemlenmiştir (17). Bu süreçten özellikle genç bireyler olumsuz olarak daha çok etkilenmiştir (18). Pandemi sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin aksaması, uzaktan eğitimin yaygınlaşması nedeniyle özellikle gelecek kaygısı taşıyan meslek yüksekokulu öğrencilerinin koronavirüs kaygısı ve umutsuzluk düzeyleri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamızda öğrencilerin koronavirüs kaygısı değerlendirildiğinde 1.38 ± 2.58 Koronavirüs Kaygı Ölçeği toplam puan ortalaması ile öğrencilerde koronavirüs kaygısının düşük olduğu belirlendi. Koronavirüs nedeniyle kaygı yaşayanların oranı %2.7 ($n=8$ kişi) olarak hesaplandı. Altun (2020) ise aynı ölçekle koronavirüs nedeniyle kaygı yaşayanların oranını %8.8 olarak bulmuştur (19). Amerika'da yapılan bir çalışmada koronavirüs kaygı düzeyi %25.4 ve yaygın kaygı düzeyi %36.0'dır (20). Orta Doğu Solunum Sendromu ile ilişkili koronavirüs (MERS) salgını sebebiyle izole olmanın psikolojik etkilerini inceleyen bir çalışmada karantina sırasında %7 olan anksiyete oranının, karantinadan 4-6 ay sonra %3 oranına düştüğü görülmüştür (21). Bizim çalışmamızda koronavirüs kaygı düzeyi ve Koronavirüs Kaygı Ölçeği puan ortalaması yapılan diğer çalışmalardan daha düşük bulunmuştur. Bunun nedenleri pandeminin yoğun olarak yaşandığı ilk dönemlerin atlatılmasıyla, pandeminin kısmen kontrol altına alınmasıyla ve sürece alışılmasıyla açıklanabilir.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'ne göre öğrencilerin umutsuzluk oranı %36.7'sinde hafif, %20.3'ünde orta, %11.9'unda yoğun (intihara meyilli) düzeydedir. Ortalama Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı 6.89 ± 5.09 ile hafif düzeyde umutsuzluğa işaret eder. Erdoğan ve ark.'nın (2020) 18-65 yaş arası bireylerde pandemi döneminde yaptığı çalışmada, bireylerin %30.6'sında hafif, %17.7'sinde orta, %10.8'inde yoğun (intihara meyilli) düzeyde umutsuzluk semptomlarının görüldüğünü bildirmiştir (22). Koronavirüs salgın sürecinde yapılan araştırmaların incelendiği sistematik bir çalışmada, genç yaşta olmanın psikolojik belirtiler gösterme konusunda bir risk faktörü olduğuna işaret edilmektedir (23). 18-24 yaş aralığı, üniversite eğitiminin alındığı döneme denk gelmekte ve bireyler bu dönemde gelecek kaygısı, geleceğin belirsizliği gibi zorluklarla mücadele etmektedir (24). Yapılan korelasyon analizi sonucunda Koronavirüs Kaygı Ölçeği ile Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanları arasında zayıf bir ilişki vardı. Beck'in (25) sınıflandırmasına göre umutsuzluk semptomlarının 'yoğun' düzeyde olduğu tespit edilenlerin intihara meyilli olarak değerlendirildiğini göz önüne alırsak, elde edilen bulguların halk sağlığı psikolojisi açısından endişe verici olduğu söylenebilir. Bununla ilgili olarak gelecekteki çalışmalarda koronavirüs gibi belirsizliklerle karakterize bir hastalığın, psikolojik sorunlarla ilişkileri daha iyi anlaşılmalıdır.

Yapılan analizlere göre katılımcıların Koronavirüs Kaygı Ölçeği toplam puan ortalamasının; Beck Umutsuzluk Ölçeği puanı, öğrenim görülen program türü, koronavirüse yakalanma ve sigara kullanma durumu ile ilişkili olduğu belirlendi. Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı yüksek düzeyde olanlarda koronavirüs kaygısı anlamlı derecede yüksekti. Bu noktada öğrencilerde umutsuzluk düzeyinin artışının kaygı eğilimini de arttırdığı düşünülebilir. Nitekim Sevinç ve Özdemir'in (2017) çalışmasında da bizim çalışmamıza benzer şekilde hemşirelik öğrencilerinde umutsuzluk düzeyi arttıkça kaygı düzeyinin de arttığı bulunmuştur (26).

Yaşlı bakım programında okuyan öğrencilerin koronavirüs kaygısı daha yüksekti. Meslek yüksekokulumuzda bulunan programlar arasında ataması en az yapılan program yaşlı bakım programıdır. Özceviz ve ark. (2020) çalışmasında pandemi döneminde iki yıllık meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerinin kaygı seviyelerinin enstitü öğrencilerinden daha yüksek olduğunu bildirmiştir (27). Üniversite döneminde öğrencilerin meslek edinebilme, hayata atılma ve değer üretme noktasında gelecek kaygısı taşımaları hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Eğitim hayatı boyunca özellikle ataması en az yapılan programlarda öğrenim gören öğrencilerin mezuniyete giden yolda istihdamı görememeleri, iş hayatında karşılaşacakları problem ve arayış açısından kaygı oluşturmaktadır (27). Pandemi ile hayatımıza giren evde kal çağrıları, karantina süreçleri ve hastalığın yayılım hızı öğrencilerin koronavirüs kaygısını artırmış ve pandeminin yol açtığı belirsizlik olumsuz bir ortam yaratmıştır.

Pandemi süresince sigara kullanımı ile ilgili veriler sigara içiminin koronavirüs için risk faktörü olduğunu düşündürmektedir. Sigara içenlerin şiddetli semptomlara sahip olma olasılığı daha yüksek ve salgın süresince sigara içen bireyler daha çok yoğun bakıma kabul edilmiş aynı zamanda mekanik ventilasyona da daha çok ihtiyaç duymuştur (28). Pandemi döneminde yapılan bir çalışmada öğrencilerde sigara içmeyenlerin anksiyete puanları sigara içenlere göre daha düşük bulunmuştur (29). Birleşik Krallık'ta 53 002 kişiyle yapılan bir çalışmada şu anda ve önceden sigara içenlerin koronavirüs kaygısı, hiç sigara içmeyenlerden önemli ölçüde daha fazla bulunmuştur (30). Çalışmamızda ise literatürden farklı olarak sigara kullanmayanlarda

koronavirüs kaygısı daha yüksekti. Elde edilen bu sonucu etkileyen farklı faktörler olabileceği ve bunun gelecek araştırmalarda irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

Pandemi sürecinde koronavirüs hastalığı ile enfekte olup olmama durumu bireylerin kaygı seviyesini arttırabilecek etkenler arasında yer almaktadır. Hem yakınıni kaybetme endişesi hem de kendisi dahil yakın çevresine bulaş riskini düşünmek bireylerin kaygı düzeyini etkilemektedir (31). Çalışmada, katılımcıların %8'i koronavirüs hastalığına yakalandığını ifade ederken, %62.9'u yakınlarının bu hastalığa yakalandığını belirtmişti. Koronavirüse yakalandığından emin olmayan öğrencilerde koronavirüs kaygısı anlamlı derecede daha yüksekti. Literatürden hareketle (32) koronavirüse yakalandığından emin olmayan bireylerde belirsizlik ve öngörülmezliğin yüksek anksiyete ve ruhsal sıkıntılara yol açmış olabileceği düşünülmüştür.

Beck Umutsuzluk Ölçeği'ne göre erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeyi kadınlardan anlamlı derecede daha yüksek bulundu. Ayrıca çalışmada kontenjan artışından endişe duyan, tekrar tercih yapma imkânı olsa aynı bölümü seçmeyeceğini bildiren ve bölüm seçiminden memnun olmayan öğrencilerin Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları anlamlı derecede yüksekti. Erdoğan ve ark. (2020) 18-65 yaş arası bireylerde yaptığı çalışmada koronavirüs pandemisi sürecinde kadınlar ile erkeklerin umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (22). Başka bir çalışmada ise kadınların hem anksiyete hem de umutsuzluk düzeyi erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur (33). Geleneksel Türk toplumunda ailenin geçimi erkek tarafından sağlanmakta ve daha fazla rol üstlenmektedir. Dolayısıyla iş bulma konusunda erkeklerin kadınlara oranla daha fazla endişeye ve umutsuzluğa sahip olması beklenebilir. Çalışmamızla benzer şekilde Çelikel ve Erkokmaz (2008) yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre umutsuzluk düzeyinin daha yüksek olduğu saptandı (34). Erkeklerin umutsuzluk düzeyinin kadınlardan yüksek olmasının iş bulma konusunda erkeklerin kadınlara oranla daha fazla endişeye ve umutsuzluğa sahip olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

Araştırmada mezun olduğunda iş bulamama kaygısı çok yüksek olan öğrencilerin daha umutsuz oldukları saptandı. Gruplar arası ikili karşılaştırmalarda kaygılı olmayan öğrencilere göre kaygılı ve çok kaygılı olduğunu bildiren öğrencilerin umutsuzluk puanı anlamlı derecede yüksekti. Literatürde de benzer şekilde sağlıkla ilgili meslek yüksekokullarda okuyan öğrencilerde yapılan çalışmalarda iş bulma kaygısı olan öğrencilerin daha umutsuz oldukları saptanmıştır (35,36). Bangladeş'te koronavirüs pandemi döneminde yapılan bir çalışma, öğrencilerin aile ile yaşamalarına rağmen, kaygı ve depresif belirtilerinin, esas olarak finansal güvensizlik nedeniyle arttığını göstermektedir (37). İşsizlik ve maddi güvensizlik, üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik ve zihinsel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (38). Türkiye'de 2020 yılında bildirilen işgücü istatistiklerine göre genel işsizlik oranı (15-64 yaş) %13.4 iken genç işsizlik oranı %25.3'tür (39). Yani genç işsizlik, genel işsizlik oranının üzerindedir ve üniversite mezunu gençler arasında daha yaygındır. Bu bağlamda gençlerde artan işsizlik oranlarının umutsuzluk düzeyi üzerinde etkili olabileceği söylenebilir.

Araştırmada kullanılan Koronavirüs Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu ilişkinin nedeni pandemi döneminin gelecek ile ilgili beklentileri olumsuz etkileyerek umutsuzluğa yol açması ve beraberinde kaygıyı artırması olabilir. 2021 yılında yapılan bir çalışmada hemşireler üzerinde kaygı ve umutsuzluk puanları arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır (40). Bizim çalışmamızda bu doğrultuda sağlık

alanında ön lisans eğitimi alan bireylerde umutsuzluk düzeyi arttıkça kaygı düzeyinin de arttığı saptanmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına göre ölçek toplam puanlarına bakıldığında koronavirüs kaygısının öğrencilerde düşük ve umutsuzluğun hafif düzeyde olduğu görüldü. Ancak genel umutsuzluk puan ortalaması hafif düzeyde olsa bile, öğrencilerin %30'undan fazlası orta ve yoğun düzeyde umutsuzluk yaşamaktaydı. Yaşlı Bakım Programında öğrenim görenlerde, umutsuzluk düzeyi yüksek düzeyde olanlarda, koronavirüse yakalandığından emin olmayanlarda, sigara kullanmayanlarda, koronavirüs kaygısı anlamlı derecede daha yüksekti. Erkek, mezun olduğunda iş bulamama kaygısı çok yüksek olan, kontenjan artışından endişe duyan, tekrar tercih yapma imkânı olsa aynı bölümü seçmeyeceğini bildiren ve bölüm seçiminden memnun olmayan öğrencilerin umutsuzluk puanları anlamlı derecede yüksekti. İçinde bulunduğumuz koronavirüs pandemi dönemi nedeniyle değerini daha da çok anladığımız sağlık çalışanları her kademe sağlık meslek elemanı ile bir bütündür. Bu grubun ara elemanlarını oluşturan ön lisans öğrencilerinde koronavirüs pandemisinin psikolojik etkileri ve işsiz kalma kaygıları bu çalışmada ön plana çıkmıştır ve çalışmanın güçlü yönü olarak düşünülebilir. Bunun yanı sıra çalışmanın ilk sınırlılığı, sadece bir meslek yüksekokulu öğrencilerinin ele alınması örneklemin nispeten daha küçük olmasına yol açmıştır. Anketlerin çevrimiçi online olarak toplanması nedeniyle teknoloji ve internet erişimi olan kişilerle sınırlı olması da yine çalışmanın zayıf yönü olarak kabul edilebilir. Diğer yandan koronavirüs kaygısı ve umutsuzluğu etkileyen pandemi etkilerine dair ölçülemeyen faktörlerin ele alınamaması çalışmanın bir diğer kısıtlılığıdır. Araştırma sonuçlarından hareketle bu süreçte öğrencilerin, koronavirüs kaygısı ve umutsuzluk düzeylerinin daha da ciddi boyutlara ulaşmaması için, psikolojik destek uygulamalarını hayata geçirmek ve bu uygulamaları ulaşılabilir hale getirmek öğrenciler için faydalı olacaktır. Diğer taraftan, mezun olduktan sonra çalışma hayatına atılmak, işsiz kalma kaygısı yaşamamak her üniversite öğrencisinin hayali, umududur. Bu bağlamda hem karar mercileri hem eğitimciler hem de işverenler birlikte hareket ederek işsizliğin psikolojik etkilerini azaltacak bir eğitim ve istihdam süreci oluşturmalıdırlar. Virüsün yayılımını azaltmak amacıyla yönetim stratejileri oluşturulurken, öğrencilerin hem fiziksel hem psikolojik sağlıklarını destekleyici uygulamalar benimsemek gerekir. Öğrencilerin bu süreci daha az fiziksel ve psikolojik hasarla atlatmasını sağlamak, ülkelerin de bu süreci uzun vadede daha az ekonomik ve sosyal hasarla atlatmasını sağlayacaktır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için gerekli etik kurul izni, Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 10.02.2021 tarihinde, 24237859-226 karar numarası ile alındı ve ilgili meslek yüksekokulundan kurum izni alındı. Araştırmanın amacı öğrencilere açıklanarak, öğrencilerden onam alındı.

Teşekkürler

Araştırmaya katılmayı kabul eden tüm öğrencilerimize teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek

Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

KAYNAKLAR

1. Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: Address mental health care to empower society. *Lancet*, 395(10224), 37–38.
2. Duan, L. & Zhu, G. (2020). Psychological interventions for people affected by the COVID-19 epidemic. *Lancet Psychiatry*, 7(4), 300-302.
3. Xiao, C. (2020). A novel approach of consultation on 2019 novel coronavirus (COVID19)- Related psychological and mental problems: structured letter therapy. *Psychiatry Investig*, 17(2), 175-176.
4. BBC News Türkçe ‘Koronavirüs: Türkiye’de hangi ilde, ne tür tedbirler uygulanıyor?’ 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52663160>. (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2020).
5. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. Millî Eğitim Bakanlığı İdari İzin Mevzuatı 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/#tebligler> (Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2020).
6. Wang, C. & Zhao, H. (2020). The impact of COVID-19 on anxiety in chinese university students. *Front Psychol*, 11(1168), 1-7.
7. Torales, J., O’Higgins, M., Castaldelli-Maia, J. M., & Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *Int J Social Psychiatry*, 66(4), 317-320.
8. Liu, N., Zhang, F., Wei, C., Jia, Y., Shang, Z., Sun, L., et al. (2020). Prevalence and predictors of PTSS during COVID-19 outbreak in China hardest-hit areas: Gender differences matter. *Psychiatry Res*, 287, 112921.
9. Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A.H. (2020). The fear of COVID- 19 scale: development and initial validation. *Int J Ment Health Addict*, 27, 1-9.
10. Demir, C. (2020). Meslek hastalığı olarak sağlık çalışanlarında COVID-19. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part37.pdf (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2021).
11. Sakaoğlu, H. H., Orbatu, D., Emiroglu, M., & Çakır, Ö. (2020). Covid-19 salgını sırasında sağlık çalışanlarında spielberger durumluk ve sürekli kaygı düzeyi: Tepecik hastanesi örneği. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hast Derg*, 30(Ek sayı), 1-9.
12. Korkmazer, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı algılarının incelenmesi. *J Bus Econ Manag*, 3(2), 141-152.
13. Lee, S. A. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Stud*, 44(7), 393-401.
14. Akkuzu, H., Yumuşak, F. N., Karaman, G., Ladikli, N., Türkkan, Z., & Bahadır, E. (2020). Koronavirüs Kaygı Ölçeği’nin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Cyp Turk J Psychiatry and Psychol*, 2(2), 63-67.

15. Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., & Trexler, L. (1974). The assessment of pessimism. The hopelessness scale. *J Consult Clin Psychol*, 42(6), 861-865.
16. Seber, G. N., Kaptanoğlu, C. & Tekin, D. (1993). Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142.
17. Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., et al. (2020) Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Netw*, 3(3), 1-12.
18. Zengin, B. & Şengel, Ü. (2020). Üniversite öğrencilerinin gelecekleriyle ilgili kaygı ve beklentilerinin belirlenmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 435-454.
19. Altun, Y. (2020). Covid-19 pandemisinde kaygı durumu ve hijyen davranışları. *STED*, 29(5), 312-317.
20. Lee, S. A., Jobe, M. C. & Mathis, A. A. (2020). Mental health characteristics associated with dysfunctional coronavirus anxiety. *Psychol Med*, 16, 1-2.
21. Jeong, H., Yim, H., Song, Y., Ki, M., Min, J., Cho, J., et al. (2016). Mental health status of people isolated due to Middle East Respiratory Syndrome. *Epidemiol Health*, 38, 1-7.
22. Erdoğan, Y., Koçoğlu, F. & Sevim, C. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde anksiyete ile umutsuzluk düzeylerinin psikososyal ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Klin Psikiyatri Derg*, 23(Ek 1), 24-37.
23. Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F., Lui, L. M. W., Gill, H., Phan, L., et al. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on mental health in the general population: A systematic review. *J Affect Disord*, 277, 55-64.
24. Gönül, E. (2008). *Kimlik statülerinin 22-30 yaşlar arasındaki genç yetişkinlerin yaşadığı kaygı düzeyi ile ilişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İSTANBUL.
25. Beck, A. T., & Steer, R. A. (1988). *Beck hopelessness scale–manual*. San Antonio, TX: Harcourt Brace Javanovich.
26. Sevinç, S. & Özdemir, S. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk ilişkisi: Kilis örneği. *HEMAR-G*, 19(2), 14-24.
27. Ceviz, N., Tektaş, N., Basmacı, G., & Tektaş, M. (2020). Covid 19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen değişkenlerin analizi. *UEADER*, 3(2), 312-329.
28. Darılmaz Yüce, G. & Akçay, M. Ş. (2020). Klinikte COVID- 19. G. Ak & Ü. Yılmaz (Ed.), COVID-19 pandeminden öğrendiklerimiz, gelecek öngörülerini ve yarının planlanması (ss: 45-59). TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi-25: Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği.
29. Acar, K., Mor, A., Baynaz, K., & Arslanoğlu, E. (2020). An investigation on anxiety states of students in faculty of sport sciences during COVID-19. *IJDSHS*, 3(1), 66-73.
30. Jackson, S. E., Brown, J., Shahab, L., Steptoe, A., & Fancourt, D. (2020). COVID-19, smoking and inequalities: a study of 53 002 adults in the UK. *Tobacco control*, 30(e2), e111–e121.
31. Çölgeçen, Y. & Çölgeçen, H. (2020). Covid-19 pandemisine bağlı yaşanan kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Turkish Stud*, 15(4), 261-275.
32. Arpacıoğlu, S. & Ünübol, B. (2020). Koronavirüs salgınında alkol-sigara kullanımındaki değişiklikler ve ilişkili durumların araştırılması. *Cyp Turk J Psychiatry and Psychol*, 2(3), 128-138.
33. Güloğlu, B., Yılmaz, Z., İstemihan, F. Y., Arayıcı, S. N., & Yılmaz, S. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde bireylerdeki anksiyete ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Kriz Dergisi*, 28(3), 135-150.

34. Çelikel, F. Ç. & Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-129.
35. Aydın, M., Erdoğan, S., Yurdakul, M., & Eker, A. (2013). Sağlık Yüksekokulu ve Sağlık Meslek Lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-6.
36. Özçelik Kaynak, K. & Öztuna, B. (2020). Üniversite öğrencilerinde işsizliğe yönelik işsizlik kaygısı ve umutsuzluk: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(60), 953-970.
37. Islam, M. A., Barna, S. D., Raihan, H., Khan, N. A., & Hossain, T. (2020). Depression and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic in Bangladesh: A web-based cross-sectional survey. *PloS one*, 15(8), e0238162.
38. Blustein, D. L. (2020). *The importance of work in an age of uncertainty: The eroding work experience in America*. New York: Oxford University Press.
39. TÜİK, 2021. İşgücü istatistikleri 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2020-37484&dil=1> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2020).
40. Kayaoğlu, K., Polat, H., Asi Karakaş, S., & Şahin Altun, Ö. (2021). COVID-19 enfeksiyonunun hemşirelerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerine etkisi. *Türkiye Klinikleri J Nurs Sci*. 13(4), 958-970.